

Hatbrott

RättsPM 2016:8
Utvecklingscentrum Malmö
December 2016

Innehållsförteckning

1	Syfte	4
2	Definition	5
3	Åklagarmyndighetens organisation avseende hatbrott	7
3.1	Organisationen.....	7
3.2	Styrdokument.....	7
4	Bakgrund	9
4.1	Historisk bakgrund.....	9
4.2	Hatbrottens förhållande till minoriteter/majoriteter	10
5	Straffskärpningsregeln i 29 kap. 2 § p. 7 BrB	11
5.1	Bakgrund	11
6	Förtal och förolämpning med hatbrottsmotiv	14
6.1	5 kap. BrB.....	14
6.2	Åtalsprövningsregeln.....	14
6.3	Relationen till annan brottslighet.....	15
7	Hets mot folkgrupp.....	17
7.1	Bakgrund	17
7.2	Rekvisiten	17
7.3	Medhjälp till hets mot folkgrupp.....	20
7.4	Påföljd	20
7.5	Målsägandefrågan.....	21
7.6	Hets mot folkgrupp i relation till yttrandefriheten och den fria konsten	21
7.7	Förhållandet mellan förolämpning och hets mot folkgrupp	24
7.8	Praxis – rubriceringar	24
7.9	Förhållandet till JK.....	25
7.9.1	Ett urval av JK:s praxis avseende hets mot folkgrupp.....	27
8	Olaga diskriminering.....	29
8.1	Bakgrund	29
8.1.1	Projektrapporten 2005	30
8.1.2	Tillsyn 2015.....	31
8.2	Allmänt	31
8.3	Rekvisiten.....	31
8.4	Förhållande till DO och diskrimineringslagen.....	34

9	Hatbrott på nätet	36
9.1	Allmänt om hatbrott på nätet	36
9.2	Utredning av hatbrott på nätet	36
9.3	BBS-lagen	37
9.4	Begrepp i lagen	37
9.5	Praxis.....	40
	Att tänka på vid förundersökningar om hatbrott.....	41
	Förundersökningen i stort.....	41
	Inledande åtgärder	41
	Målsäganden	42
	Målsägandebiträde	42
	Utred motivet – utred gärningspersonen.....	43
	Förhör med misstänkt	44
	Särskilt om straffskärpningsregeln	44

1 Syfte

Förundersökningar gällande hatbrott bär med sig några särskilda bevissvårigheter. Att visa på motivet för brottet är en svårighet och att gärningarna riktar sig mot brottsoffer som ofta tillhör utsatta grupper och kan behöva extra stöd är en annan. De bevissvårigheter som uppkommer vid denna typ av brott ställer krav på att förundersökningsledaren är aktiv och kunnig.

Regeringen har i de senaste regleringsbrev framhållit vikten av att Åklagarmyndigheten styr och organiserar sin verksamhet på ett sätt som ger bästa möjliga förutsättningar för goda och enhetliga verksamhetsresultat och för en enhetlig rättstillämpning.¹

Denna promemoria är ett led i Åklagarmyndighetens arbete att uppnå en enhetlig handläggning av hatbrotten. Syftet med promemorian är att ge vägledning för de operativa åklagare som handlägger sådana brott.

¹ T.ex. Regleringsbrev för budgetåret 2016 avseende Åklagarmyndigheten, Ju2015/07815/Å, JU2015/09812/LED (delvis).

2 Definition

Hatbrott i olika former har alltid funnits. Begreppet hatbrott (hate crime) började användas under 1980- och 1990-talet i USA och England. Det uppstod ett ökat intresse i samhället för att utreda motivet bakom gärningarna, inte bara gärningarna i sig. I Sverige introducerades begreppet i slutet av 1990-talet.

Definitionen av vad ett hatbrott är skiljer sig åt i ett internationellt perspektiv. De varierande definitionerna försvårar jämförande statistik och uppföljningar. Även i Sverige saknades länge en enhetlig definition av vad som skulle betraktas som hatbrott. 2014 fick dåvarande Rikspolisstyrelsen ett regeringsuppdrag att i samarbete med Åklagarmyndigheten och Brottsförbyggande rådet (Brå) verka för en inom och mellan myndigheterna enhetlig praktisk tillämpning av begreppet hatbrott.

De involverade myndigheterna enades i samråd om en gemensam hatbrottsdefinition.² Hatbrott utgörs således enligt den, för närvarande gällande, myndighetsgemensamma definitionen av följande bestämmelser i brottsbalken (BrB)

- hets mot folkgrupp (16 kap. 8 § BrB)
- olaga diskriminering (16 kap. 9 § BrB)
- alla andra brott där ett motiv varit att kränka en person, en folkgrupp eller annan sådan grupp av personer på grund av ras, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, trosbekännelse, sexuell läggning eller annan liknande omständighet (straffskärpningsregeln i 29 kap. 2 § p. 7 BrB).

Med uttrycket "annan liknande omständighet" i straffskärpningsregeln avses t.ex. könsöverskridande identitet eller uttryck.³

En gemensam definition av vad som utgör hatbrott har många fördelar. Brottsoffrets möjligheter att identifiera gärningen som ett hatbrott kan bidra till en ökad anmälningsfrekvens. De brottsutredande myndigheterna kan utefter en enhetlig definition avgränsa och på ett adekvat sätt bedriva en effektivare och mer enhetlig utredande verksamhet, vilket i förlängningen kan leda till större rättssäkerhet och ökad lagföring. En enhetlig definition

² Återredovisning av regeringsuppdraget beträffande hatbrott, RPS 2015-02-27

³ Begreppen könsidentitet och könsuttryck föreslås i SOU 2015:103 Ett utvidgat straffrättsligt skydd för transpersoner m.m. uttryckligen ingå i bestämmelsen. Begreppet ras föreslås också utmönstras helt i denna och andra bestämmelser då det inte anses finnas någon vetenskaplig grund för att dela in människor i raser. Istället föreslås lokutionen "föreställning om ras".

bidrar också till ett bättre statistiskt underlag och större kvalitet i verksamhetsuppföljningen och kan därmed också underlätta forskningen.

Åklagarmyndighetens definition av hatbrott omfattade enligt äldre styrdokument även hot- och våldsbrott mot förtroendevalda.⁴ Den myndighetsgemensamma definitionen kom emellertid att utgå bl.a. från bestämmelsen i straffskärpningsregeln i 29 kap. 2 § p. 7 BrB, vilken inte inkluderar denna specifika grupp. Vid straffmätningen gällande brott mot förtroendevalda kan istället bestämmelserna i 29 kap. 1 och 2 §§ BrB tillämpas för att få till stånd en straffskärpning och därigenom markera att samhället ser allvarligt på den typen av brottslighet.

Regeringen presenterade i november 2016 en nationell plan för åtgärder mot bl.a. rasism och hatbrott.⁵ I den nationella planen har det identifierats fem särskilt strategiska områden där åtgärdsarbete skall bedrivas, varav rättsväsendet är ett sådant område.

Det konstateras i planen att rättsväsendet lägger stor vikt vid att motverka och bekämpa hatbrott men att det finns ytterligare åtgärder att vidta. Såvitt gäller Åklagarmyndigheten ser regeringen bl.a. ett behov av att myndigheterna (Polismyndigheten, Åklagarmyndigheten och Brå) fortsätter arbetet med att verka för en, inom och mellan myndigheterna, enhetlig praktisk tillämpning av begreppet hatbrott.

Uttrycket "hatbrott" används ofta i det dagliga samtalet för att beteckna företeelser som inte nödvändigtvis utgörs av hatbrott i dess juridiska bemärkelse. När uttrycket "hatbrott" används i denna promemoria avses de brott som enligt den myndighetsgemensamma definitionen 2015 utgör hatbrott.

⁴ Promemoria och riktlinjer för bekämpning av hatbrott (RÅ:s riktlinjer 2002).

⁵ Kulturdepartementet 2016-11-24; Nationell plan mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott.

3 Åklagarmyndighetens organisation avseende hatbrott

3.1 Organisationen

Åklagarmyndighetens områdeschefer ansvarar inom respektive område för att tillräckliga åklagarresurser avsätts för hatbrottsärenden, samt att brotten utreds enhetligt och effektivt, med hög kvalitet och av åklagare med rätt kompetens. På varje kammare ska det finnas en eller flera utsedda åklagare med särskilt ansvar för att handlägga hatbrott. Områdeschefer och berörda kammarschefer ska i nära samverkan med Polismyndigheten på regional och lokal nivå skapa väl fungerande samarbetsformer och arbetsrutiner i förhållande till de polisenheter som utreder hatbrott.

Utvecklingscentrum Malmö bedriver tillsyns- och rättsutvecklingsverksamhet när det gäller hatbrotten och svarar för den samlade kunskapen och rättsliga kompetensen på området. I arbetet ingår att bevaka praxis samt årligen genomföra en hatbrottskonferens där de åklagare som företrädesvis utreder brotten på kamrarna ges tillfälle att stärka sin kompetens genom att utbyta erfarenheter och diskutera rättsliga frågor. Utvecklingscentrum Malmö samverkar också med Polismyndigheten i metod- och utvecklingsfrågor och deltar i viss utsträckning både i extern och intern utbildningsverksamhet.

Områdeschefen Syd har ett nationellt ansvar för hatbrott med uppgift att särskilt följa den rättsutveckling som sker på hatbrottsområdet och i samverkan med Utvecklingscentrum Malmö föreslå och vidta behövliga åtgärder. Områdeschefen Syd har också till uppgift att tillse att kunskapen om RättsPM, tillsynsrapporter och andra styrdokument vad gäller handläggningen av hatbrott sprids till samtliga åklagarområden i syfte att åstadkomma en enhetlig tillämpning.

3.2 Styrdokument

Myndigheten har under många år arbetat med styrdokument på hatbrottsområdet. Följande dokument har hittills tjänat som ledning för arbetet med hatbrotten:

- 12-punktsprogrammet 1999
- RÅ:s promemoria och riktlinjer för bekämpning av hatbrott 2002
- Hatbrott – projektrapport (RättsPM 2005:16)
- Hatbrott – sammanställning av domar (RättsPM 2007:3 uppdaterad 2011)

- Hets mot folkgrupp och Europakonventionen – HD:s praxis. (RättsPM 2008:2)
- Förtal och förolämpning (RättsPM 2014:2)
- Hatbrott – en granskning av åklagarnas handläggning (Tillsynsrapport 2016:1)

Denna promemoria sammanfattar och komprimerar relevanta delar av myndighetens tidigare arbeten inom området för att förenkla tillämpningen i det operativa arbetet. En uppdaterad rättsfallssamling är under arbete.

4 Bakgrund

4.1 Historisk bakgrund

Hatbrotten har sin grund i de brott som begicks under andra världskriget. FN:s allmänna förklaring av de mänskliga rättigheterna från 1948 slog fast människors lika värde och rättigheter. Särbehandling och diskriminering på grund av ras och etnicitet skulle motverkas.

År 1965 antogs FN:s konvention om avskaffande av alla former av rasdiskriminering.⁶ Konventionen innebär att all propaganda och alla organisationer som grundar sig på uppfattningar eller teorier om att någon ras eller persongrupp av viss hudfärg eller visst etniskt ursprung är överlägsen någon annan, eller som söker rättfärdiga eller främja rashat och diskriminering i någon form ska fördömas. Konventionen trädde i kraft i Sverige 1972 och påverkade utformningen av såväl brotten hets mot folkgrupp som olaga diskriminering.

Konventionsstaterna förbinder sig att vidta åtgärder för att avskaffa all uppmaning till, eller utövande av, sådan diskriminering. Staterna måste samtidigt beakta de principer som framgår av art. 5, vilket innebär att framför allt principerna om yttrande- och föreningsfrihet inte får inskränkas.

I konventionen föreskrivs bland annat en skyldighet att förbjuda och olagligförklara organisationer samt organiserande och annan propaganda som främjar eller uppmanar till rasdiskriminering.

FN:s rasdiskrimineringskommitté har flera gånger kritiserat Sverige, bl.a. för diskriminering av romer och för att för få polisanmälningar leder till fällande domar. Kommittén har även konstaterat att Sverige har problem med rasistiska och extremistiska organisationer och att Sverige inte fullt ut lever upp till konventionens förbud mot sådana organisationer.

Sverige anser att konventionens förpliktelser är uppfyllda eftersom lagstiftningen om hets mot folkgrupp tvingar organisationerna till passivitet genom att förbjuda rasistiska yttranden. En begränsning av politisk åskådning skulle strida mot Regeringsformens skydd för yttrandefrihet- och föreningsfrihet. Kriminaliseringen är inriktad på de gärningar som begås men syftet med den svenska lagstiftningen är att sådana organisationers verksamhet ska förhindras.

Sverige har inte heller något förbud mot finansiering av rasistiska organisationer.

⁶ International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (CERD).

Under 1950–1970-talen förekom ytterst få anmälningar och rättegångar avseende hatbrott. Under 1980–1990-talen förändrades samhällsklimatet och hatpropaganda och brott med rasistiska förtecken ökade samtidigt som rasism, antisemitism och främlingsfientlighet blev allt mer politiska frågor.

Den svenska lagstiftningen var inledningsvis inriktad på att ge skydd för grupper och personer som blev utsatta för brott på grund av rasistiska, etniska eller religiösa skäl. Skyddet utvidgades senare till att även omfatta sexuell läggning; 2002 avseende hets mot folkgrupp och 2009 avseende olaga diskriminering.

4.2 Hatbrottens förhållande till minoriteter/majoriteter

Även majoritetsgrupper skyddas i princip av hatbrottslagstiftningen men det är försvinnande få anmälningar som rör sådana hatbrott.⁷ Straffskärpningsregeln i 29 kap 2 § p. 7 BrB är tillämplig även i en sådan situation.⁸

Hets mot folkgrupp är främst tänkt att utgöra ett skydd för minoriteter men i princip omfattas även majoritetsgrupper av bestämmelsen.⁹ Justitiekanslern (JK) har genom åren flera gånger slagit fast att syftet med straffstadgandet inte är att skydda Sveriges majoritetsbefolkning (tre olika beslut; 2003, 2010 och 2013).¹⁰ Justitieutskottet har dock i ett betänkande som bifölls av riksdagen bedömt att bestämmelsen omfattar "svenskar".¹¹ Det finns inga brottmålsdomar avseende hets mot folkgrupp riktat mot Sveriges majoritetsbefolkning.

I ett mål från Hovrätten över Skåne och Blekinge dömdes en 15-åring pojke med invandrarbakgrund för förolämpning efter att denne kallat rektorn för rasist i samband med ett ingripande mot snöbollskastning (ogillat av tingsrätten som menade att var ett sätt att uttrycka kritik och inte i avsikt att småda).¹² Nästan samtliga elever var av utländsk bakgrund och rektorn menade att han var extra noga med att inte göra skillnad på elever av olika ursprung. Pojken hade uppsåtligen kränkt rektorns självkänsla.

⁷ 1 % enligt polisen i Malmö.

⁸ Prop. 1993/94:101 s. 22.

⁹ JK 2003-11-05 och SOU 1983:70 s. 194.

¹⁰ 2003: En insändare om att svenskar var tråkiga, enfaldiga, elaka och korkade.

2010: En krönika om att svenskar är vår tids största handikapp.

2013: Angrepp på SD som gravt inavlade m.m.

¹¹ Bet. 2012/13:JuU10.

¹² T 1987-14.

5 Straffskärpningsregeln i 29 kap. 2 § p. 7 BrB

Som försvårande omständigheter vid bedömningen av **straffvärdet** ska, vid sidan av vad som gäller för varje särskild brottstyp, särskilt beaktas;

7. om ett motiv för brottet varit att kränka en person, en folkgrupp eller annan sådan grupp av personer på grund av ras, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, trosbekännelse, sexuell läggning eller annan liknande omständighet

5.1 Bakgrund

I stort sett vilka brott som helst kan vara hatbrott och bli aktuella för straffskärpning. Enligt förarbetena råder det ingen tvekan om att brott med rasistiska och liknande motiv har ett särskilt högt straffvärde. Hatbrotten hotar i förlängningen demokratins grundvalar eftersom de strider mot tanken om alla människors lika värde.

Straffskärpningsregeln i 29 kap. 2 § p. 7 BrB infördes 1994 i syfte att bekämpa brottslighet med rasistiska motiv. Efter en lagändring 2002 omfattas även sexuell läggning av bestämmelsen. Den personkrets som skyddas av stadgandet motsvarar i första hand samma krets som skyddas av stadgandet om hets mot folkgrupp. Bestämmelsen sträcker sig dock längre genom att den också avser kränkning på grund av "annan liknande omständighet". Den skyddade kretsen utökas således ytterligare. Enligt förarbetena kan en sådan "annan liknande omständighet" t.ex. vara transsexualism och transvestism.¹³ Det finns inga avgöranden där frågan om vilka grupper som omfattas har prövats.

Förtroendevalda är en grupp som inte omfattas av p. 7 men straffskärpning kan ske genom den generella straffmättningsregeln i 29 kap. 1 § eller enligt övriga försvårande omständigheter i 29 kap. 2 § BrB. Domstolarna har i några mål bedömt att brott mot förtroendevalda har ett högre straffvärde.¹⁴

Bestämmelsen omfattar kränkningar mot såväl grupper som mot enskilda individer.

Även om det främst är minoritetsgrupper eller en individ i en sådan grupp som skyddas av bestämmelsen omfattas i princip alla av stadgandet. Bestämmelsen är alltså tillämplig såväl vid angrepp på personer av utländsk

¹³ Prop. 2001/02:59 s. 61.

¹⁴ Göta hovrätt B 1388-16 och Hovrätten över Skåne och Blekinge B 2002-10.

härkomst som på majoritetsgruppen svenskar samt i fall där både gärningsperson och brottsoffer är utlänningar.¹⁵

Grunden för straffskärpning är att **motivet** för brottet har varit kränka. Det skiljer sig mot hatbrotten hets mot folkgrupp och olaga diskriminering vilka inte förutsätter hatmotiv även om hat ofta är den främsta förklaringen till varför sådana brott begås. Åklagaren har bevisbördan för att en försvårande omständighet föreligger och ska alltså förutom uppsåt även styrka motivet till gärningen; visa varför brottet begåtts.

Det krävs att motivet för just det aktuella brottet har varit att kränka, d.v.s. brottet har begåtts på grund av gärningspersonens "hat" mot en grupp.¹⁶ Att t.ex. utföra ett rån i syfte att finansiera en rasistisk organisation omfattas inte av stadgandet. Det krävs dock inte att motivet att kränka har varit den enda eller ens det huvudsakliga motivet för brottet. Motivet att kränka kan alltså vara ett av flera motiv.¹⁷

Den som kränkningen riktar sig mot behöver inte ha ställning som målsägande. Bestämmelsen är t.ex. tillämplig vid en anlagd brand i en moské för att kränka muslimer oavsett vem som äger egendomen.¹⁸

Det är gärningspersonens uppfattning om att målsäganden tillhör en av de uppräknade grupperna som är avgörande. Målsäganden behöver alltså inte de facto själv tillhöra gruppen.

Det krävs inte att gärningspersonen uttryckt hat eller missaktning i samband med gärningen. Valet av offer och hur gärningspersonen på andra sätt visat sin inställning till den grupp målsäganden tillhör kan vara tillräckligt för att finna motivet styrkt.

Straffskärpningsregeln ska tillämpas så fort det finns anledning till det. Det är viktigt att åklagaren redan under förundersökningen uppmärksammar alla omständigheter som talar för att straffskärpningsregeln kan bli aktuell eftersom bevisning för att styrka motivet för gärningen måste säkras. Snabba och precisa förstahandsåtgärder där bevisning säkras är av stor betydelse för att hatbrott ska klaras upp. Detta är också viktiga faktorer för att målsäganden ska känna förtroende för rättsväsendet och vilja delta i förundersökningen.

Vid bedömningen av motivet ska det göras en helhetsbedömning av gärningen och inte minst gärningspersonen. Det kan ofta vara svårt att visa motivet för brottet. Det är viktigt att ställa de nödvändiga frågorna och leta efter tecken på brottsplatsen och hos gärningspersonen. Vad har denna gjort innan, under och efter gärningen? Åklagaren bör överväga möjligheterna att använda tvångsmedel i syfte att utreda motivet, t.ex. husrannsakan.

¹⁵ Prop. 1993/94:101 s. 22.

¹⁶ David Brax; Filosofiska perspektiv på hatbrott. Begrepp-normer och lagstiftning 2016.

¹⁷ Brottsbalkskommentaren, Zeteo.

¹⁸ Prop. 1993/94:101 s. 23.

Åklagaren ska tänka på att åberopa de straffskärpande omständigheterna i gärningsbeskrivningen och även lyfta fram dem i pläderingen, men det finns inget som hindrar att domstolen vid straffmätningen beaktar försvårande omständigheter även om dessa inte är uttryckta i stämningsansökan.

Det är önskvärt att domstolen noterar tillämpningen av straffskärpningsregeln i domskälen och även i domslutet under åberopade lagrum. Det är dock inte alltid som det klart går att utläsa i vilken utsträckning straffskärpningsregeln konkret påverkar påföljden.¹⁹ Bristen på utförliga motiveringar i praxis försvårar åklagarnas arbete.

I det s.k. Klippanmordet gjorde samtliga instanser bedömningen att det rasistiska hatmotivet för gärningen utgjorde en försvårande omständighet enligt 29 kap. 2 § p. 7 BrB men det framgår inte i Högsta domstolens (HD) dom hur detta har påverkat straffvärdet.²⁰

Förutom straffskärpning kan också skadeståndet avseende kränkning påverkas av motivet. I mål där det normalt inte skulle ha utgått något skadestånd har rasistiska kränkningar inneburit att sådan ersättning trots allt dömts ut.²¹

¹⁹ Åklagarmyndighetens tillsynsrapport 2016:1.

²⁰ NJA 1996 s. 509.

²¹ Förolämpning i RH 2011:5 och RH 2006:16 jfr.

6 Förtal och förolämpning med hatbrottsmotiv

6.1 5 kap. BrB

Ärekränkingsbrotten och handläggningen av dessa beskrivs ingående i UC Stockholms RättsPM 2014:2.

Enligt den granskning av åklagarnas handläggning av hatbrott som gjordes av UC Malmö i januari 2016, utgör ärekränkingsbrotten de vanligaste anmälda hatbrotten²² (jfr Brå:s rapport där olaga hot och ofredande är vanligast).²³

6.2 Åtalsprövningsregeln

Ärekränkingsbrotten är som utgångspunkt målsägandebrott, dvs. huvudregeln är att målsäganden är hänvisad till att väcka enskilt åtal. Presumtionen är alltså att åklagaren endast undantagsvis ska väcka åtal men det är inte längre begränsat till de mest kvalificerade fallen.

Åklagare får väcka åtal om brottet riktar sig mot någon under 18 år eller om målsäganden anger brottet till åtal. Om målsäganden gör en polisanmälan eller själv tar kontakt med polisen anses en angivelse ha skett.

Enligt åtalsprövningsregeln i 5 kap. 5 § ska åtal vara **påkallat från allmän synpunkt**. Sedan 2014 behöver det alltså inte längre vara "påkallat av särskilda skäl ur allmän synpunkt".²⁴ Anledningen till lagändringen är främst att Internet möjliggjort en mycket stor och snabb spridning av information och att man vill uppnå bättre lagföring avseende förtal och förolämpningar på nätet.

Vid *förtal* är utgångspunkten alltså att åklagaren endast undantagsvis ska föra talan även om nivån för allmänt åtal sänkts.

När *förolämpning* med hatbrottsmotiv föreligger och då angivelse skett är presumtionen att åtal är påkallat ur allmän synpunkt om det inte är fråga om bagatellartade situationer.²⁵ Återkommande förolämpningar under viss tid, särskilt om de har ägt rum i skolan, på arbetet eller i ett bostadsområde bör normalt åtalas liksom förolämpningar som är särskilt grova. Det kan vara såväl situationen där den äger rum som innehållet som gör en förolämpning särskilt allvarlig.²⁶ I många situationer av upprepade kränkningar finns

²² Tillsynsrapport, 2016:1.

²³ Brå, Hatbrott 2015.

²⁴ Prop. 2013/14:47.

²⁵ RÅ:s uttalande på Rånet (Dialogforum i Malmö 2011).

²⁶ RättsPM 2014:2, UC Stockholm.

anledning att överväga ett åtal för ofredande vilket har ett högre straffvärde. Det kan även finnas skäl att fundera på om det är fråga om hets mot folkgrupp.

Åtal bör däremot inte väckas när det är fråga om en maktkamp eller smutskastning mellan olika grupperingar inom en organisation eller om förolämpningen uttalat vid ett enskilda tillfälle i affekt eller ilska där avsikten inte varit att smäda.²⁷ Omständigheter som ett internt grovt språkbruk, tidigare konflikter mellan parterna eller liknande som gör att gärningen framstår som mindre allvarlig får också vägas in. En bedömning av samtliga omständigheter i det enskilda fallet måste givetvis göras.

6.3 Relationen till annan brottslighet

Om förolämpningen är av rasistisk eller homofobisk art och uttalas i samband med annan brottslighet, t.ex. misshandel eller olaga hot, bör åtal normalt enbart väckas för det grövre brottet och den försvårande omständigheten ska lyftas fram i gärningsbeskrivningen som en straffskärpande omständighet. Endast i undantagsfall bör åtal även väckas för förolämpningen. I dessa fall har brotten samma skyddsintresse.

När det är däremot är fråga om hets mot folkgrupp som har ett annat skyddsintresse eftersom det är ett brott mot staten, bör åtal väckas även för förolämpning. På så sätt ges målsäganden möjlighet att yrka skadestånd eftersom en förutsättning för en målsägandetalan är att åtalet också avser ett brott som riktas mot en enskild individ.

NJA 1989 s. 374: Att kalla en person "jävla svartskalle" bedömdes vara en *förolämpning* som berättigade till skadestånd. Vid bestämmande av skadeståndets storlek beaktades att yttrandet stred mot en grundläggande samhällsvärdering om alla människors lika värde oavsett ras, hudfärg och etniskt ursprung.

Svea hovrätt, dom den 25 augusti 2016 i mål B 4297-16: En man dömdes för *misshandel* och *förolämpning* efter att ha uttalat neger, negerfitta och liknande till två personer efter en ordväxling på tunnelbanan. Hovrätten fastställde tingsrättens dom men angav uttryckligen i domslutet att den även tillämpade 29 kap. 2 § p. 7 BrB.

Svea hovrätt, dom den 14 mars 2014 i mål T 9880-13: Tingsrätten dömde en man för *förolämpning* efter att denne kallat en väktare för neger. Domens överklagades enbart i skadeståndsdelen. Hovrätten menade att väktaren utsatts för ett rasistiskt och aggressivt framfört tillmäle som inneburit ett angrepp på hans privata sfär och som går utöver vad han behövt tåla i sin yrkesutövning och dömde ut skadestånd.

²⁷ Prop. 2013/14:47 s. 26 och NJA 2004 s. 331.

RH 2011:5: En flicka blev kallad "jävla negerfitta" i skolan. Tingsrätten ogillade åtalet med hänvisning till NJA 2004 s. 331. Hovrätten menade att situationen inte var som den i HD målet och dömde för *förolämpning* till dagsböter. Domstolen ansåg dock inte att motivet för brottet var rasistiskt och tillämpade därför inte 29 kap. 2 § p. 7 BrB.

Hovrätten för nedre Norrland, dom den 25 februari 2009 i mål B 1131-08: En fotbollsspelare dömdes för *förolämpning* efter att ha kallat en motspelare neger under en match. Hovrätten ansåg att uttalandet var oförsvarligt trots att det varit i samband med idrottsutövning; uttalandet var "helt främmande för spelets idé."

7 Hets mot folkgrupp

16 kap. 8 § BrB

Den som i uttalanden eller i annat meddelande som sprids, hotar eller uttrycker missaktning för folkgrupp eller annan sådan grupp av personer med anspelning på ras, hudfärg, nationalitet eller etniskt ursprung, trosbekännelse eller sexuell läggning, döms för *hets mot folkgrupp* till fängelse i högst 2 år eller om brottet är ringa, till böter.

Är brottet grovt döms till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. Vid bedömmandet av om brottet är grovt ska särskilt beaktas om meddelandet haft ett särskilt hotfullt eller kränkande innehåll, spritts till ett stort antal människor på ett sätt som varit ägnat att väcka betydande uppmärksamhet.
Lag (2002:800)

7.1 Bakgrund

Hets mot folkgrupp infördes 1948 i dåvarande strafflagen. Någon motsvarighet fanns inte i äldre rätt. Lagändringar genomfördes 1970, 1982, 1988 och 2002.

Den ursprungliga lydelsen innebar att gärningspersonen offentligen hotade, förtalade eller smädade en grupp av befolkningen med viss trosbekännelse. 1970 utvidgades tillämpningsområdet till att även omfatta rasdiskriminering. Avsikten var att anpassa lagstiftningen till FN:s rasdiskrimineringskonvention.

Under 1990-talet ökade antalet anmälningar och lagföring om hets mot folkgrupp dramatiskt. Idag begås en allt större del av brotten på nätet.

7.2 Rekvisiten

1. Gärningen ska ske i ett uttalande eller i annat meddelande som sprids.
2. Den ska bestå i hot eller ge uttryck för missaktning.
3. Den ska avse en folkgrupp eller en annan sådan grupp av personer med anspelning på ras, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, trosbekännelse eller sexuell läggning.

Det krävs uppsåt för att dömas till ansvar.

Uttalande eller annat meddelande som spridits

Bestämmelsen omfattar inte endast muntlig eller skriftlig framställning utan även t.ex. gester, tecken och bilder som inte är en skrift. 1996 avgjordes ett

mål i HD som rörde bärande av rasistiska och nazistiska symboler.²⁸ HD:s majoritet konstaterade att bärande av emblem eller uppträdande i viss klädsel kunde uppfattas som ett meddelande enligt bestämmelsen under förutsättning att de otvetydigt kunde kopplas till en viss åskådning.

Yttrandet ska ha spridits. Med spridning menas att meddelandet når fler än ett fåtal. Det finns inget exakt antal personer men HD har ansett att tre till fyra människor inte var en tillräckligt stor krets.²⁹ Spridning kan ske inom en sammanslutning eller annars till en begränsad krets men inte inom den helt privata sfären. Det finns inget krav på att budskapet ska vara spritt till allmänheten.³⁰

Det är tillräckligt att fler än ett fåtal personer haft möjlighet att ta del av ett meddelande eller ett yttrande, de behöver rent faktiskt inte ha gjort det.

Är det fråga om ett skriftligt meddelande ska detta ha gjorts tillgänglig för fler än ett fåtal som ska ha haft möjlighet att till sig meddelandet. Uttalanden på internet är i normalfallet sådana att de har spridits.

När det gäller muntliga uttalanden ska dessa ha fällts inför en folksamling på ett sätt som gjort att dessa har haft möjlighet att uppfatta dem.

Av praxis framgår att det är tillräckligt att uttalandet fällts inför en folksamling på ett sätt som gjort det ägnat att uppfattas av denna eller att ett skriftligt meddelande har gjorts tillgängligt för en större grupp. I vad mån personerna också lyssnat och tillgodogjort sig innehållet i uttalandet saknar däremot betydelse.³¹

I RH 1998:77 ansågs en man som burit en armbindel med nazistisk symbol under en promenad ha spritt budskapet eftersom han kunde förväntas möta människor.

Ett uttalande kan spridas av såväl den som gör uttalandet som den som sprider det vidare.

Skulle inte spridningsrequisitet vara uppfyllt kan uttalandet ändå utgöra ett brott, t.ex. förolämpning.

Hot eller uttryck för missaktning

Med hot avses även andra hot än de som är straffbelagda i 4 kap. 5 § som olaga hot eller i 4 kap. 4 § som olaga tvång, således hot i en vidare, mer allmängiltig bemärkelse. Den ursprungliga lydelsen var hot, förtal eller smädelse och då någon ändring inte skett ska den nuvarande lagtexten tolkas på samma sätt.³²

²⁸ NJA 1996 s. 577.

²⁹ NJA 1999 s. 702.

³⁰ Prop. 1986/85:151 s.109 f.

³¹ NJA 1999 s. 702.

³² Brottsbalkskommentaren; Zeteo.

Uttrycket missaktning innebär att även kränkande omdömen som är nedsättande eller förlöjligande är straffbara. Begreppet missaktning ska dock tolkas med viss försiktighet. För att vara straffbart ska uttalandet klart överstiga gränsen för vad som utgör saklig kritik eller en vederhäftig diskussion. Tröskeln är relativt hög och yttrandena ska bedömas i sitt sammanhang. En utgångspunkt för prövningen ska vara hur en åhörare eller mottagare uppfattar det. Yttrandena ska bedömas utifrån det budskap de faktiskt förmedlar snarare än från en textkritisk granskning av den exakta ordalydelsen.

Frågan om vad som är uttryck för missaktning prövades i **NJA 1982 s. 128**. En person hade satt upp en skylt vid infarten till en campingplats. På skylten stod det att zigenare inte fick beträda campingplatsen. Gärningen bedömdes som hets mot folkgrupp trots att den inte uttryckligen innehöll något kränkande omdöme om romer. Enligt HD uttryckte skylten indirekt ett omdöme om romers egenskaper och uppträdande som måste anses nedsättande för gruppens anseende.

I **NJA 2000 s. 355** samt i **RH 1991:20** och **RH 2002:40** ansågs den judiska folkgruppen utsättas för missaktning.

I **Svea hovrätts dom den 2 juli 2015 i mål B 3341-15** prövades ett åtal för hets mot folkgrupp efter att en man filmat förberedelserna till en muslimsk utomhusgudstjänst och lagt ut filmen på Facebook med en kommentar som åklagaren ansåg uttryckte missaktning mot muslimer. Tingsrätten ogillade åtalet eftersom den ansåg att det var fråga om ett förlöjligande av en religiös yttring vilket faller utanför det straffbara området. Hovrätten fastställde tingsrättens dom. En ledamot var skiljaktig gällande själva motiveringen till den friande domen och menade att åtalet skulle ogillas på den grunden att inlägget inte är av sådant slag att det utgör straffbar missaktning av muslimer.³³

”Ändamålet måste vara att motverka att det offentliga samtalet infiltreras av sådana kränkande yttranden som är ägnade att hos andra grupper skapa eller förstärka en föreställning om att människor som tillhör den berörda folkgruppen är mindervärdiga med avseende på intelligens, arbetsförmåga, social anpassning, sexualmoral, laglydnad, hederlighet eller liknande. Det måste för straffbarhet således vara fråga om sådana yttranden – antingen osanna påståenden om faktiska förhållanden som är nedsättande för den aktuella gruppen eller förklenande värdeomdömen, däribland inräknat rena invektiv – som i längden kan leda till en negativ särbehandling av minoritetsgrupper från samhällets, organisationers eller enskildas sida.”

Folkgrupp eller annan sådan grupp

De kategorier som skyddas genom bestämmelsen är folkgrupper och andra sådana grupper av personer när angreppet tar sin utgångspunkt i personernas

³³ ”Det är inte normalt att vakna till en åsna som har ont i magen”.

rastillhörighet, nationella eller etniska ursprung, trosbekännelse eller sexuella läggning.³⁴ Beskrivningarna sammanfaller delvis. "Invandrare", dvs. de folkgrupper i Sverige som har det gemensamt att de har ett annat nationellt ursprung än majoriteten av befolkningen, skyddas av bestämmelsen.³⁵

Viktigt att komma ihåg är att det är kollektivt bestämda grupper som skyddas, inte enskilda identifierbara individer.³⁶ I dessa fall kan det istället bli aktuellt att tillämpa bestämmelserna om olaga hot, ofredande eller förolämpning samt straffskärpningsregeln i 29 kap. 2 § p. 7 BrB.

7.3 Medhjälp till hets mot folkgrupp

I ett mål från HD har en person dömts för medhjälp till hets mot folkgrupp.³⁷ Efter en nazistföreläsning vid Umeå universitet dömdes föreläsaren för hets mot folkgrupp. Den doktorand som arrangerat föreläsningen dömdes för medhjälp till villkorlig dom och böter.

I ett annat mål fann HD att det inte förelåg ansvar för medhjälp.³⁸ Den åtalade hade underlåtit att ta bort hatiska meddelanden på en elektronisk anslagstavla. Eftersom underlåtenheten låg efter det att hets mot folkgrupp fullbordats kunde domstolen inte döma för medhjälp. Hets mot folkgrupp är inte ett perdurerande brott.

7.4 Påföljd

Hets mot folkgrupp är generellt inte ett artbrott.³⁹ I **NJA 2006 s. 467** konstaterade HD att det saknades uttalanden från lagstiftaren om att hets mot folkgrupp skulle vara ett artbrott.⁴⁰

I en undersökning från 2005 framgick att det var en stor spridning av påföljder för hets mot folkgrupp men att det motiverades av skillnader mellan förhållandena vid brotten och den tilltalades person.⁴¹ Faktorer som har påverkat straffmätningen är om brottet har varit spontant eller planerat samt om det varit fråga om systematiska eller enstaka yttranden. En faktor som verkar straffhöjande är extremistiska sympatier eller medlemskap i gäng. Gärningar som begåtts av personer under 18 år bedöms avsevärt mildare.

³⁴ Prop. 1981/82:58 s. 44-45.

³⁵ SOU 2000:88 s. 188.

³⁶ Prop. 2001/02:59 s. 15-16.

³⁷ NJA 2000 s. 355.

³⁸ NJA 2007 s. 805.

³⁹ Hets mot folkgrupp och Europakonventionen – HD:s praxis (RättsPM 2008:2).

⁴⁰ Domen innebar en förändring av den praxis som slagits fast genom Svea hovrätts dom från 1998 efter en Vit makt-konsert i Brottbby. Hovrätten hade då konstaterat då att hets mot folkgrupp var ett artbrott.

⁴¹ RättsPM 2005:16; projektrapport.

Med anledning av HD:s dom är det viktigt att utreda om det finns försvårande omständigheter som talar för ett fängelsestraff. Sådana omständigheter kan vara i vilket syfte meddelandet sprids, innehållet i detta, vilka som har varit mottagare samt vilken spridning det har fått.

7.5 Målsägandefrågan

Eftersom hets mot folkgrupp är ett brott mot staten finns det ingen målsägande.⁴² En förutsättning för en skadeståndstalan vid hets mot folkgrupp är att brottet även riktas mot någon enskild individ, som då blir målsägande avseende t.ex. förolämpning, ofredande eller olaga hot. Åtal bör väckas för båda brotten i syfte att säkerställa målsägandens rätt till skadestånd.

7.6 Hets mot folkgrupp i relation till yttrandefriheten och den fria konsten

I varje enskilt fall måste prövas om en tillämpning av 16 kap. 8 § BrB strider mot grundlag eller mot Europakonventionen⁴³ (jfr NJA 2006 s. 467).

Vissa yttranden som ger uttryck för förnedring av en viss persongrupp kan ändå vara straffria med hänvisning till yttrandefriheten. Europadomstolen har pekat ut yttrandefriheten som en av de grundläggande förutsättningarna för ett demokratiskt samhälle. Det är ett villkor för att säkerställa pluralism, tolerans och vidsynthet. En förutsättning för skydda av yttrandefriheten är att det i sig kränkande meddelandet bidrar till att skapa en saklig debatt som kan leda till framsteg i umgänget mellan människor.⁴⁴

Yttrandefriheten regleras dels i 2 kap. Regeringsformen (RF) och dels i art. 10 i Europakonventionen. En inskränkning i yttrandefriheten får endast göras om den följer av tydlig lagstiftning och har ett legitimt syfte. Inskränkningarna måste vara nödvändiga för att tillgodose särskilda ändamål, såsom förebyggande av brott samt skyddande av annans rättigheter eller annans goda namn. En sådan inskränkning måste också vara proportionell i förhållande till de ändamål som ska tillgodoses.

HD har i några rättsfall (NJA 2005 s. 805, NJA 2006 s. 467 och NJA 2007 s. 805) angett att prövningen av en inskränkning i yttrandefriheten bör göras med tillämpning av de principer och bedömningar som Europadomstolen har utvecklat i sin praxis. Det är klarlagt att BrB:s bestämmelse om hets mot folkgrupp principiellt sett har ett sådant legitimt syfte som anges i art. 10

⁴² NJA 1978 s. 3.

⁴³ Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

⁴⁴ Europadomstolens dom den 29 september 1994.

Europakonventionen; yttrandefriheten får begränsas i syfte att skydda annans goda namn, rykte eller rättigheter. Detta har även Europadomstolen slagit fast i målet *Vejdeland m.fl. mot Sverige* (dom 9.2.2012).

NJA 2005 s. 805 (Åke Green): HD uttalade att skyddet för yttrandefriheten är detsamma i RF som i Europakonventionen men att ramarna för att begränsa yttrandefriheten är snävare enligt den senare. Prövningen i det enskilda fallet måste således ske med hänsyn till båda regelverken.

Åke Green hade som pingstpastor inför åtminstone ett femtiotal personer hållit en predikan där han uttalade sig djupt kränkande om homosexualitet. HD friade honom eftersom domstolen fann att han gjort sina uttalanden i en predikan inför sin församling över ett tema som finns i bibeln. Det var inte fråga om "hate speech".⁴⁵ HD:s ordförande justitierådet Johan Munck har uttalat att om domstolen enbart skulle göra en tolkning av den svenska lagstiftningen hade pastorn fällts. Förarbetena är tydliga. Men HD var övertygade om att Europadomstolen hade friat eftersom de inte skulle finna att inskränkningen av hans yttrandefrihet var proportionerlig.

NJA 2006 s. 467 (flygblad med uttalanden om homosexuella hade spritts i en skola): HD ansåg att den avgörande frågan var om inskränkningen i den tilltalades yttrandefrihet var nödvändig i ett demokratiskt samhälle och om begränsningen var proportionerlig. Hänsyn togs till att spridningen skett i en skola på ett sådant sätt att ungdomarna inte kunde välja om de ville ta emot flygbladen och att de tilltalade inte haft fritt tillträde till lokalerna som utgjorde en relativt skyddad miljö. Syftet med spridningen var visserligen att initiera en debatt men HD ansåg att enligt art. 10 i Europakonventionen har den som sprider yttranden en plikt att så långt möjligt undvika uttalanden som är omotiverat kränkande för andra. Syftet med flygbladen hade kunnat uppnås utan att kränka andra. De tilltalade dömdes för hets mot folkgrupp till villkorlig dom och böter.

NJA 2007 s. 805 (nationalsocialistisk hemsida med artiklar om homosexuella och zigenare): HD ansåg att yttrandena klart överskred gränsen för en saklig och vederhäftig diskussion men fann att det inte förelåg tillräckliga skäl för en fällande dom för någon av artiklarna. De innehöll inte några hot, de utgjorde inte "hate-speech", spridningen var begränsad och hemsidan hade ett särskilt skydd enligt yttrandefrihetsgrundlagen.

Hovrätten över Skåne och Blekinge, dom den 2 juni 2015 i mål B 1697-14: M.H. hade skrivit en kommentar till en ledare på Aftonbladets hemsida. Kommentaren utgjorde ett meddelande som spritts. "När ska ni journalister inse att det är djupt rotat i Islams kultur att våldta och misshandla kvinnor som inte rättar sig efter Islams lära. Finns ett stort samband mellan våldtäkter i Sverige och antalet invandrare från MENA⁴⁶ länder".

⁴⁵ Hate speech – Se SvJT 2008 s.706.

⁴⁶ Middle East and North Africa.

Hovrätten ansåg att uttrycket låg klart utanför ramen för en saklig och vederhäftig debatt. Hovrätten prövade om inskränkningen av hans frihet att sprida yttrandet kunde anses nödvändigt i ett demokratiskt samhälle och om begränsningen var proportionerlig i förhållande till intresset att skydda invandrare med islamsk tro. Med hänvisning till Europadomstolens tillämpning av vissa allmänna principer där domstolen ser till innehållet i yttrandet såväl som till omständigheterna kring yttrandet fann hovrätten att trots att yttrandet varit kränkande har det inte varit nödvändigt eller proportionerligt att inskränka rätten till yttrandefriheten. Hovrätten lade vikt vid att uttalandet gjorts i en kommentar till en ledarkrönika, att uttalandet delvis haft anknytning till innehållet i krönikan, att det debattforum där uttalandet gjorts varit tillgängligt för de personer som klickat sig vidare och att det fick antas att de personer som valt att gå in på forumet varit debattlystna.

Sammanfattningsvis ska prövas om en inskränkning i någons rättighet att sprida det åtalade meddelandet är nödvändig i ett demokratiskt samhälle. Inskränkningen måste vara proportionerlig till det legitima ändamål som ska tillgodoses av inskränkningen – intresset av att skydda en viss grupp.

Det kan även uttryckas att det ska vara möjligt att kritisera t.ex. en religion men att det inte är tillåtet att angripa och förolämpa dess anhängare.

I samband med den senaste ändringen av straffbestämmelsen som trädde i kraft den 1 januari 2003, uttalades att prövningen om ett uttalande är straffbart alltid måste göras i sitt sammanhang och att motiven för gärningen ska beaktas. Enligt propositionen måste ett visst utrymme för straffria kritiska uttalanden finnas. Det avgörande är hur uttalandet framstår vid en objektiv bedömning och det med hänsyn till sammanhanget klart framstår att det funnits ett uppsåt att sprida meddelandet.⁴⁷

Att göra denna avvägning och bedömning är komplicerat. Det räcker inte att ett uttalande är kritiskt mot en folkgrupp. Det ska vara missaktande och ha en viss aggressivitetsnivå. HD har i flera avgöranden uttalat att det bästa sättet att värna yttrandefriheten och vårt demokratiska samhälle är att gå i polemik i den offentliga debatten.⁴⁸ Det faktum att HD i flera av de senaste domarna varit oenig visar på svårigheterna i gränsdragningen. I tveksamma fall bör det normalt vara domstolen och inte åklagaren som avgör om en tillämpning av stadgandet utgör en kränkning av Europakonventionen och åtal bör därför väckas. Det är här fråga om en bedömning av en rättslig fråga och inte en bevisvärderingsfråga.

I den Europeiska Unionens stadga om de grundläggande rättigheterna regleras *frihet för konsten* i art. 13. Det avgörande för straffbarhet enligt 16 kap. 8 § BrB är om en inskränkning i konstnärens rätt att sprida bilderna kan anses

⁴⁷ Prop. 2001/02:59.

⁴⁸ NJA 2005 s. 805, NJA 2006 s. 467 samt NJA 2007 s. 805.

nödvändig i ett demokratiskt samhälle. Det ska beaktas om visandet av bilderna har bidragit till en debatt som kan medföra framsteg i umgänget mellan människor, om konstnärens rätt till en fri konst är proportionerlig i förhållande till intresset som kränks av bilderna.

Ofta kan det vara svårt att klargöra vilket motiv som legat bakom visningen av bilderna. Är det för att provocera? Att bilderna ställs ut på ett galleri kan tala för att bilderna väckt en sådan debatt att det anses vara ett skäl för att tillåta dem. Att konstnären har skrivit förklarande texter kan tala i samma riktning.⁴⁹

År 2014 fann Skånska hovrätten att konstnären Dan Park inte hade rätt att straffritt sprida de aktuella bilderna genom att ställa ut dem i ett galleri. Varken hänsyn till yttrandefriheten eller hänsyn till den fria konsten kunde tas till intäkt för att kränka grupper eller individer på det sätt som skett.⁵⁰

7.7 Förhållandet mellan förolämpning och hets mot folkgrupp

Det utmärkande för förolämpningsbrottet är att uttalandet är riktat till målsäganden själv. Hets mot folkgrupp riktar sig mot en kollektiv grupp och inte till en avgränsad skara individer. Skyddet för de enskilda medlemmarna följer indirekt av att gruppen i sin helhet skyddas.

Det kan ibland vara svårt att avgöra var gränsen mellan dessa brott går vilket framgår av praxis. Kärnfrågorna är om yttrandet är riktat mot en individ eller mot en grupp samt om yttrandet har spritts.

Om flera uttalanden görs som träffar både en enskild person och samtidigt riktar sig till en grupp kan detta innefatta både hets mot folkgrupp och t.ex. olaga hot eller förolämpning. I dessa fall bör åklagaren åtala för all brottslighet.

Om det i en utredning om hets mot folkgrupp visar sig att spridningsrekvisitet inte är uppfyllt, ska åklagaren undersöka om det finns förutsättningar att lagföra avseende förolämpning.

7.8 Praxis – rubriceringar

Hovrätten för övre Norrland, dom den 21 augusti 2014 i mål B 537-14 (Hets mot folkgrupp): Den tilltalade hade på en pub minst tre gånger uttalat "en jävla neger" och pekats på en mörkhyad person. Rätten ansåg att uttalandet var riktat mot såväl den mörkhyade individen som mot de andra

⁴⁹ Dom från Hovrätten över Skåne och Blekinge, dom den 30 oktober 2014 (B 1113-14, B 1344-14 och B 2410-14).

⁵⁰ Se not 49.

gästerna på krogen och därför hade uttalandet spridits till mer än ett fåtal personer.

Hovrätten över Skåne och Blekinge, dom den 16 oktober 2014 i mål B 1042-14 (Förolämpning): En man skrek ”jävla leb” och ”lebhora” efter ett lesbiskt par som gick hand i hand på stan. Tingsrätten dömde för hets mot folkgrupp och förolämpning. Hovrätten ansåg inte att det var fråga om hets mot folkgrupp. Det var fråga om missaktning men det var inte visat att uttalandena hade spridits. Det var oklart hur många som uppfattade eller hade kunnat uppfatta uttalandena. Med hänsyn till att motivet för förolämpningarna var målsägandenas sexuella läggning saknades skäl att sätta ned bötesstraffet.

Hovrätten för Västra Sverige, dom den 6 maj 2015 i mål B 5049-14 (Ofredande): Den tilltalade hade på en buss spottat en person i ansiktet och uttalat sig nedsättande till denna och ytterligare två personer med syftning på deras ursprung. Tingsrätten dömde för hets mot folkgrupp och ofredande. Hovrätten fann att det inte kunde vara fråga om hets mot folkgrupp eftersom uttalandena riktat sig direkt mot de tre personerna, trots att det var fråga om en allmän plats och många passagerare på bussen. Det framgår inte om de rasistiska uttalandena påverkade straffet för ofredandet.

Hovrätten för Nedre Norrland, dom den 16 oktober 2015 i mål B 906-15 (Hets mot folkgrupp): Tre högstadikekillar hade i en skolkorridor ropat och sjungit bl.a. ordet neger. Såväl tingsrätten som hovrätten fann att det var fråga om uttalanden som uttryckte missaktning mot grupp. De hade spridits till nio personer i korridoren, vilket var fler än den interna sfären. Hovrätten ansåg till skillnad från tingsrätten att kravet på spridning var uppfyllt men ansåg att det var ringa brott då ett begränsat antal personer kunnat uppfatta uttalandena.

7.9 Förhållandet till JK

Justitiekanslern (JK) är ensam åklagare i tryck- och yttrandefrihetsmål. Ingen annan åklagare får inleda förundersökning, besluta om tvångsmedel och väcka åtal för tryck- och yttrandefrihetsbrott. JK ska samtidigt värna tryck- och yttrandefriheten genom att inte väcka åtal i onödan.⁵¹

I tryckfrihetsförordningen (TF) och yttrandefrihetsgrundlagen (YGL) regleras förtal och hets mot folkgrupp i tryckta skrifter samt i skrifter som publicerats med stöd av utgivningsbevis. Samma straffansvar gäller för yttranden i bl.a. radio och TV.

Det kan vara svårt att i praktiken avgöra var gränsen mellan de olika behörigheterna går; om grundlagen är tillämplig och vem som är rätt

⁵¹ Göran Lambertz: Tankar om JK 2008.

åklagare. För vägledning och klargörande finns JK:s PM om kompetensfördelning mellan JK och polis/allmän åklagare vid misstankar om otillåtna yttranden m.m. från 2015.⁵²

JK får årligen in mellan 300 och 400 anmälningar som rör tryck- och yttrandefrihetsbrott. Flertalet av dessa gäller hets mot folkgrupp. JK:s främsta uppgift är att värna yttrandefriheten och åtal väcks sällan. 2015 inleddes åtta förundersökningar och fyra åtal väcktes. De handlar om bl.a. texter på t-tröjor och klistermärken till texter på grundlagsskyddade extrema sajter av olika slag.⁵³

Grundlagarnas reaktionssystem är knutet till den tekniska lösningen, inte tilluttalandet i sig. Den snabba tekniska utvecklingen har ändrat brottens karaktär vilket ställer krav på lagändringar. Hets mot folkgrupp och förtal som tidigare förekom i tryckta skrifter förekommer nu allt oftare på Internet.

Brott begångna på internet ska enligt huvudregeln utredas av allmän åklagare. JK är dock ensam behörig att handlägga de sidor som tillhandahålls av tidningsredaktioner, nyhetsbyråer, redaktionen för radioprogram och företag som publicerar filmer. JK är också ensam behörig åklagare beträffande vanliga radio- och TV-sändningar som kan ses via Internet.

Omfattande förändringar i grundlagarna är under utredning. Nyligen har Mediegrundlagskommittén överlämnat sitt betänkande; Ändrade mediegrundlag.⁵⁴ Kommittén har sett över grundlagsskyddet för publiceringar på internet och föreslår dels att reglerna om utgivarens ansvar ändras så att huvudregeln blir att utgivaren inte ansvarar för material som har funnits på till exempel en dagstidnings webbplats i mer än ett år. Dels föreslås att grundlagsskyddet enligt YGL kan bestå även om den som driver en webbplats inte har skiljt redaktionellt material från externt material (ex. läsarkommentarer och länkar).

För grundlagsbrotten gäller betydligt kortare preskriptionstider. För brott som begås i periodisk skrift ska åtal väckas inom sex månader från det att skriften utgavs. För övriga skrifter är preskriptionstiden ett år från utgivandet. Enligt YGL ska åtal för brott i radioprogram väckas inom sex månader från det att programmet sänts.

En tröja med ett tryck kan utgöra en tryckt skrift. En tröja får anses utgiven när den är satt till försäljning eller när den är importerad. JK har handlagt några sådana ärenden. Efter att ett tryckfrihetsbrott är preskriberat kan inga åtgärder vidtas. Det är således inte möjligt att väcka åtal för en alternativ gärning.

⁵² Finns på Rånet.

⁵³ Advokaten, nr 5-2016.

⁵⁴ SOU 2106:58.

7.9.1 Ett urval av JK:s praxis avseende hets mot folkgrupp

JK dnr 3331-03-30: En debattartikel i DN med rubriken "Muslimers hat mot judar är befogat". JK anförde i beslutet att inte inleda förundersökning att de framförda åsikterna får ses som ett inslag i debatten och att det därför måste finnas ett vidsträckt utrymme för yttranden som kan uppfattas som kritik av viss folkgrupp.

JK dnr 2010-02-30: Uttalande i en valannons om att Islam ska bort skulle ses i sitt sammanhang; en politisk kampanj, där det måste få finnas en långtgående frihet vad gäller ordval och uttrycksätt. Förundersökningen inleddes inte.

JK dnr 6460-09-31: Aftonbladet innehöll en debattartikel av SD med rubriken "muslimer är vårt största utländska hot". JK ansåg att yttrandefriheten är särskilt stark när det gäller politiska yttranden och debatt och inledde inte förundersökning.

JK ./ S.Ö. (dnr 4639-14-35) – hets mot folkgrupp: En man hade en t-shirt med en bild på Adolf Hitler. Hovrätten dömde honom för hets mot folkgrupp i egenskap av utspridare, ringa brott till dagsböter. Det ansågs förmildrande att spridningen skett till ett begränsat antal personer på mannens arbetsplats och att det inte kombinerats med några uttalanden eller andra former av manifestationer.

JK ./ H.F. (dnr 7803-13-35) – hets mot folkgrupp: Skivbolagets Sniper records ansvariga utgivare dömdes för hets mot folkgrupp efter att ha spridit bl.a. bilder och musik som uttryckte missaktning på bolagets websida.

JK ./ F.V. (dnr 4196-13-35 m.fl.) – hets mot folkgrupp och uppvigling: Nordfront.se hade publicerat såväl artiklar som granskade läsarkommentarer som var skyddade enligt YGL. Göta hovrätt dömde 2015 den ansvarige utgivaren till 4 månaders fängelse för 28 brott i två mål. I det första dömdes han för 27 olika uttalanden, bland annat för hets mot folkgrupp bestående i hyllningar av Hitler, uttalanden om invandrare, somalier, romer och homosexuella samt för texten "Död åt ZOG", som syftar på konspirationsteorier om en judisk sammansvärjning. Några uttalanden som uppmanade till våldsbrott bedömdes som uppvigling. I det andra målet dömdes han för hets mot folkgrupp efter att ha hyllar Hitler med en text och lagt bilder på en hakkorsfana.

JK ./ T.J. (dnr 5137-13-35) – hets mot folkgrupp: Midgårds Records hemsida publicerade bilder på skivomslag, tröja samt en pin med bl.a. hakkors till försäljning. Tingsrätten dömde den ansvarige för innehållet i databasen för fyra fall av hets mot folkgrupp till villkorlig dom och böter.

JK ./ S.K. (dnr 8597-12-45 m.fl.) – hets mot folkgrupp: På realisten.se publicerades granskade läsarkommentarer som uttryckte missaktning mot personer med bl.a. romskt och afrikanskt ursprung. Svea hovrätt dömde 2015 den ansvarige utgivaren för nio fall av hets mot folkgrupp.

JK ./. F.V. (dnr 3889-12-35) – hets mot folkgrupp: Åtal för artikel samt granskade läsarkommentarer på Nordfront.se. Göta hovrätt dömde 2014 för hets mot folkgrupp till villkorlig dom och böter.

JK ./. E.H. (dnr 2955-11-35) – hets mot folkgrupp: Patriot.nu:s ansvariga utgivare dömdes av Svea hovrätt för granskade läsarkommentarer till fängelse en månad.

8 Olaga diskriminering

16 kap. 9 § BrB

En näringsidkare som i sin verksamhet diskriminerar någon på grund av hans eller hennes ras, hudfärg, nationella eller etniska ursprung eller trosbekännelse genom att inte gå honom eller henne till handa på de villkor som näringsidkaren i sin verksamhet tillämpar i förhållande till andra, skall dömas för *olaga diskriminering* till böter eller fängelse högst ett år.

Vad som sägs i första stycket om en näringsidkare tillämpas också på den som är anställd i näringsverksamhet eller annars handlar på en näringsidkares vägnar samt på den som är anställd i allmän tjänst eller innehar allmänt uppdrag.

För olaga diskriminering döms även anordnare av allmän sammankomst eller offentlig tillställning och medhjälpare till sådan anordnare, om han eller hon diskriminerar någon på grund av hans eller hennes ras, hudfärg, nationella eller etniska ursprung eller trosbekännelse genom att vägra honom eller henne tillträde till sammankomsten eller tillställningen på de villkor som gäller för andra.

Om någon som avses i första–tredje styckena på sätt som där sägs diskriminerar annan på grund av hans eller hennes sexuella läggning, döms likaledes för olaga diskriminering. *Lag (2008:569)*

8.1 Bakgrund

Bestämmelsen om olaga diskriminering infördes 1970 i syfte att förbereda Sveriges ratificering av FN:s konvention om avskaffandet av rasdiskriminering från 1965 som nämnts tidigare. Det konstaterades att den redan föreliggande bestämmelsen om hets mot folkgrupp inte omfattade merparten av de trakasserier som avsågs i FN-konventionen och inte heller utgjorde befintliga bestämmelser om t.ex. ärekränkingsbrotten ett tillräckligt skydd för utsatta personer.⁵⁵

Den svenska befolkningen genomgick långsamt en omvandling från att ha varit en mycket homogen grupp till att genom den ökade invandringen bli alltmer heterogen. För att förekomma dittills okända ras- och minoritetsproblem ansågs en utvecklad lagstiftning på området vara nödvändig.⁵⁶

Lagstiftaren valde att begränsa den straffbara personkretsen till att omfatta näringsidkare och deras anställda i näringsverksamhet, anställda i allmän

⁵⁵ SOU 1968:68 s. 10.

⁵⁶ a.a. s. 10.

tjänst som hade att gå allmänheten till handa samt även anordnare av offentlig tillställning eller allmän sammankomst. Visst agerande föranlett av den utsattes ras, hudfärg, nationella eller etniska ursprung föreslogs kunna föranleda straffansvar för rasdiskriminering (senare olaga diskriminering) med föreslagen påföljd böter eller fängelse i högst sex månader, vilket förslag också antogs.

Under 1986 trädde vissa förändringar av bestämmelsen igenom. I och med lagändringen träffades alla i allmän tjänst anställda, inte bara de som hade att gå allmänheten tillhanda. Vidare utökades den straffbara personkretsen ytterligare genom att även den som hade ett allmänt uppdrag kom att omfattas av bestämmelsen (politiskt förtroendevalda personer). Dessutom skärptes straffskalan till den nuvarande; böter eller fängelse högst ett år. Det regeringen önskade var att på ett tydligare sätt markera hur allvarlig samhället såg på trakasserier mot medlemmar av etniska eller liknande minoriteter. Samtidigt ville regeringen ändå behålla skillnaden i straffskalan mellan olaga diskriminering och hets mot folkgrupp, som sedan tidigare ansågs vara ett allvarligare brott.⁵⁷

Bestämmelsen ändrades åter redan året därpå. 1987 lade regeringen en proposition som behandlade de homosexuellas situation i samhället.⁵⁸ Bestämmelsen om olaga diskriminering utökades med ett nytt sista stycke, där diskriminering av en person på grund av dennes homosexuella läggning straffbelades. Utredningen lade ursprungligen förslaget att kriminalisera beteenden gentemot personer på grund av deras *sexuella läggning*, men uttrycket ansågs vara för vagt och obestämt och ansågs dessutom kunna omfatta även ”böjelser för en rad beteenden som inte rimligen kan skyddas av lagstiftaren och varav vissa till och med är straffbara”.⁵⁹

År 2009 ändrades uttrycket till *sexuell läggning*.⁶⁰ Det konstaterades att det i olika (straff)bestämmelser användes en varierande terminologi med avseende på sexuell läggning vilket regeringen ville undvika och rätta till. Genom denna förändring skyddades därmed också alla på ett likartat sätt, oavsett sexuell läggning.⁶¹

8.1.1 Projektrapporten 2005

Som nämnts tidigare genomfördes Åklagarmyndigheten under 2005 en granskning av hatbrottsärenden. Det granskades då bl.a. 199 brottsmisstankar avseende olaga diskriminering. Det överlägset största antalet misstankar avslutades antingen genom att förundersökning inte inleddes eller att

⁵⁷ Prop. 1985/86:98 s. 119.

⁵⁸ Prop. 1986/87:124 .

⁵⁹ a.a. s. 37.

⁶⁰ Prop. 2007/08:95.

⁶¹ Prop. 2007/08:95 s. 129.

pågående förundersökning lades ned. Åtal hade väckts i fyra fall och av de fyra fallen hade endast ett åtal lett till fällande dom.

Vidare konstaterades att en oväntat stor andel utgjordes av i juridisk mening obefogade anmälningar.

8.1.2 Tillsyn 2015

Åklagarmyndigheten genomförde år 2015 en tillsyn av åklagarnas handläggning av hatbrott. Olaga diskriminering utgjorde en mycket liten del av de granskade misstankarna, knappt tio av totalt ca 390 stycken. Någon slutsats om rättsutvecklingen gällande just olaga diskriminering låter sig inte dras av nämnda granskning.

Av Brå:s rapport framgår att de vanligaste typerna av anmäld olaga diskriminering utgörs av diskriminering i butiksmiljö och krog-diskriminering.⁶²

8.2 Allmänt

Olaga diskriminering sorterar som ovan framgått under BrB:s sextonde kapitel, vilket innebär att brottet utgör ett brott mot allmän ordning. Så som lagstiftningen ser ut i skrivande stund omfattas inte de fall av olaga diskriminering där gärningspersonen felaktigt uppfattar en person som tillhörande en av de skyddsvärda grupperna (de s.k. misstagsfallen) av straffbestämmelsen. I utredningen Ett utökat straffrättsligt skydd för transpersoner m.m. föreslås dock bestämmelsen ändras så att även misstagsfallen kommer att omfattas av bestämmelsen.⁶³

8.3 Rekvisiten

Näringsidkare

Begreppet ska tolkas i vid mening och omfattar varje fysisk eller juridisk person som yrkesmässigt driver verksamhet av ekonomisk art. Det finns inget vinstkrav. Även ekonomiska verksamheter som avser främja ideella syften eller välgörande ändamål omfattas av bestämmelsen. Verksamheten måste inte var permanent men viss varaktighet krävs för att den ska anses vara yrkesmässig. Verksamheten måste inte utgöra utövarens huvudnäring. Även deltidssysselsättning och extraarbete kan räkas in. Ideella föreningar och stiftelser räknas som näringsidkare om de främjar sitt syfte genom att driva näringsverksamhet. Stadgandet gäller inte förhållandena på arbetsmarknaden

⁶² Brå, Hatbrott 2015 s. 63.

⁶³ SOU 2015:103.

då arbetsmarknadens parter förväntas själva se till att det inte förekommer diskriminerande verksamhet.

NJA 1979 s 657: Styrelsemedlemmar i en bostadsrättsförening dömdes för olaga diskriminering.

NJA 1994 s 511: Hyresvärd dömdes för olaga diskriminering då denne nekade ett par att hyra lägenhet eftersom mannen var av utländsk härkomst.

Diskriminering

Begreppet diskriminering omfattar den situationen att någon uppsåtligt missgynnar en person genom att behandla denne mindre förmånligt än andra. Den som har ett legitimt syfte eller godtagbart intresse av att ge företräde åt personer tillhörande viss folkgrupp och i sådant syfte uppställer villkor som gynnar dessa, kan inte sägas diskriminera de övriga folkgrupperna. Den brottsliga gärningen består i att en näringsidkare diskriminerar någon genom att inte gå honom eller henne till handa på samma villkor som mot andra. Med villkor avses sådana som just den näringsidkaren tillämpar i förhållande till sina kunder etc. Underlåtenheten att tillämpa samma villkor för alla kan ta olika uttryck. Såväl aktiv underlåtenhet som passivitet kan vara ansvarsgrundande.

NJA 1985 s 226: Företrädare för kommunalt bostadsbolag dömdes för olaga diskriminering efter att ha nekat en person hyra lägenhet i visst område med motiveringen att det skedde för att undvika bostadssegregering.

Skyddet tillkommer den som begär, uttryckligen eller konkludent, en prestation av näringsidkaren. Även utan begäran kan i vissa andra fall skydd påräknas; så om det framgår av författning, föreskrift eller då det följer med tjänstens art och natur att tjänsteman under vissa förhållanden har skyldighet att gå viss personalkategori tillhanda, t.ex. de sociala myndigheterna.

Diskrimineringsgrunderna

Diskrimineringsgrunderna framgår av lagrummet. Innebörden är desamma som vid hets mot folkgrupp, dock att det vad gäller olaga diskriminering är fråga om brott som riktar sig mot individ eller individer.

NJA 1999 s 556: Två ägare av ett varuhus dömdes då personer med viss typ av klädsel, typisk för finska romer, nekades tillträde till butiken.

NJA 1996 s 768: En entrévärd frikändes då det inte kunde visas att hans motiv till att neka släppa in tre personer på en restaurang hade med deras ras eller hudfärg att göra. Det förhållandet att försöket att få tillträde till lokalen gjordes i syfte att undersöka huruvida diskriminering förekom inom ramen för ett nyhetsreportage kommenterades särskilt. Enligt HD kunde målsägandenas förväntningar på att bli avvisade ha påverkat gärningspersonens agerande.

Anställd i näringsverksamhet

Bestämmelsen omfattar endast gärningar begångna när anställningen avser näringsverksamheten och gärningen begås i den anställdes yrkesutövning. I fråga om anställda som vidtar en diskriminerande handling på order av eller under påverkan av sin arbetsgivare kan 23 kap. 5 § BrB bli tillämplig. Bestämmelsen i 24 kap. 6 § BrB torde sällan vara tillämplig i sådana fall.

Fått i uppdrag

Liksom anställda i näringsverksamhet kan träffas av bestämmelsen, kan uppdragstagare omfattas av straffbudet. Gärningen ska ha företagits i näringsverksamhet. Även uppdragstagare som är juridisk person omfattas av bestämmelsen.

Allmän tjänst

Bestämmelsen omfattar alla anställda i allmän tjänst som går allmänheten till handa. Huvudsakligen avses personer som är statligt eller kommunalt anställda. Det saknar betydelse om tjänstemannen varit skyldig att lämna service eller inte. Kretsen omfattar dock även sådan personer som är anställd i av regeringen stadfästa allmänna inrättningar som t.ex. utövar någon offentlig funktion, tjänar ett allmännyttigt ändamål eller har grundats med hjälp av allmänna medel eller erhåller understöd av sådana medel. Med "allmänheten" förstås även särskilda grupper eller kategorier av befolkningen.

Allmänt uppdrag

Härmed avses främst politiskt förtroendevalda personer.

Anordnare

Personer som anordnar allmänna sammankomster eller offentliga tillställningar omfattas av straffbudet. Det är ordningslagens definition av allmän sammankomst och offentlig tillställning som tillämpas.⁶⁴ Här krävs alltså inte att det föreligger näringsverksamhet eller allmän verksamhet.

Medhjälpare

Även den som är medarbetare eller på annat sätt biträder anordnaren kan dömas för olaga diskriminering. Är en anordnare eller medhjälpare också näringsidkare e.d., bör bestämmelsens tredje stycke tillämpas.

Såvitt gäller sammankomst eller tillställning som är förbehållen en viss folkgrupp kan det ibland, men måste inte alltid, vara fråga om olaga diskriminering. I vissa fall kan tillställningen eller sammankomsten t.ex. komma att anses som enskild och faller då utanför bestämmelsen. Även

⁶⁴ Ordningslag (1993:1617), 2 kap. 1 och 3 §§.

andra omständigheter ska beaktas. Gränsen för vad som är straffbart eller inte får avgöras från fall till fall.

Straff

Straffskalan löper mellan böter och fängelse ett år. Som tidigare nämnts anses hets mot folkgrupp fortfarande utgöra ett allvarigare brott och har därmed också en strängare straffskala.

8.4 Förhållande till DO och diskrimineringslagen

Vid erfarenhetsseminariet 2005 lyftes tankar om att det i fall där bevis-svårigheter gjorde det omöjligt att driva en fråga om diskriminering den straffrättsliga vägen, istället upplysa brottsoffret om möjligheterna att vända sig till Diskrimineringsombudsmannen (DO).

DO:s uppgift är att främja lika rättigheter och möjligheter och att motverka diskriminering. Som ett led i detta arbete driver DO en mindre andel ärenden i domstol. Syftet är att söka få vägledande domar till stånd. Avgörande för DO:s beslut att gå till domstol är inte i huvudsak den enskilde anmälares situation.⁶⁵

Diskrimineringslagen (2008:567) i sin nuvarande form trädde i kraft den 1 januari 2009. Vid tillkomsten sammanfördes sju olika lagar till ett regelverk.

Diskrimineringslagen omfattar ytterligare diskrimineringsgrunder som saknas i för denna promemoria aktuella straffbestämmelser, nämligen funktionsnedsättning och ålder.

Enligt diskrimineringslagens bestämmelser ligger bevisbördan på den som misstänks för diskriminering, om en person som anser sig diskriminerad kan visa omständigheter som ger anledning att anta att han eller hon blivit diskriminerad eller utsatt för repressalier.⁶⁶

Döms någon för brott mot diskrimineringslagen utgår diskrimineringsersättning.⁶⁷ Arbetsgivaren förpliktas utge ersättningen till den enskilde. Ersättningsnivåerna är generellt sett väsentligt mycket högre än vad som normalt utgår i kränkingsersättning i samband med brottmål.

Den brottsutredande verksamheten och DO:s verksamhet överlappar alltså varandra i viss mån. En mindre del ärenden som svårligen låter sig drivas genom en straffrättslig process kan möjligen istället drivas genom DO:s försorg. Mot bakgrund av DO:s uppdrag är dock ett förfarande hos DO sannolikt inte ett likvärdigt alternativ till en straffrättslig process i någon större omfattning.

⁶⁵ Do.se.

⁶⁶ Diskrimineringslagen (2008:567), 6 kap. 3 §.

⁶⁷ Diskrimineringslagen (2008:567) 5 kap. 1 §.

Det kan också förekomma att ärenden blir föremål för utredning såväl inom ramen för en brottmålsprocess som inom ramen för DO:s verksamhet. Enligt uppgift från DO har frågan om *ne bis in idem* och *res judicata* i förhållande till de straffrättsliga bestämmelserna inte prövats hittills.^{68 69}

Som åklagare gäller alltså det att vara observant på DO:s eventuella handläggning för att kunna ta ställning till frågor om konkurrens på ett korrekt sätt.

⁶⁸ Uppgift i samtal med DO 161007.

⁶⁹ 2013 väckte DO talan sedan åklagare väckt åtal för olaga diskriminering. Ärendet hos DO förliktes dock, varför frågan aldrig blev aktualiserad. Att notera är också att detta ärende ligger i tiden före HD:s avgörande om skattetillägg.

9 Hatbrott på nätet

9.1 Allmänt om hatbrott på nätet

Sedan 2000-talet har hatbrott på Internet och på sociala medier blivit allt vanligare. Med hatbrott avses, som tidigare nämnts, i detta sammanhang sådana gärningar som omfattas av den myndighetsgemensamma definitionen.⁷⁰ Anonymiteten på nätet gör det lättare att uttrycka sina åsikter samtidigt som risken att identifieras och lagföras är liten. Med teknikens hjälp kan åsikter spridas väldigt snabbt och nå en mycket stor publik utan att hindras av nationella gränser. Det som skrivs på nätet finns kvar och kan aktualiseras gång på gång under lång tid. De ökade möjligheterna att samla och sprida information innebär risker för den personliga integriteten.

Det mesta som sprids på nätet handläggs av vanliga åklagare. Finns utgivningsbevis är JK ensam behörig åklagare.

Att beakta är att brott på nätet också kan utgöra brott mot PUL, personuppgiftslagen (lag 1998:204).

9.2 Utredning av hatbrott på nätet

Att utreda brott på internet innebär delvis att andra utredningsåtgärder aktualiseras än vid andra utredningar. Många gånger behövs t.ex. frågan om internationell rättshjälp övervägas eftersom de olika företagen bakom nätsidorna har sina säten utomlands (Facebook, Snapchat, Twitter m.fl.).

Frågorna kring vad som är tillåtet och hur åklagare ska gå till väga för att på ett korrekt sätt hantera bevisvärigheterna när brott begås på nätet är många. På Rånet finns under UC-fliken en länk till en FAQ avseende frågor på it-området som innehåller mycket bra information om definitioner, utredningsåtgärder och kontaktuppgifter. De särskilt utsedda kontaktåklagarna på it-området kan också vara behjälpliga. En förteckning över kontaktåklagarna finns på Rånet.

NOA bistår med hjälp vid it-relaterad brottslighet, framför allt via SC³:s helpdesk vid NOA:s nationella it-brottscentrum. Desken är också SPOC (Singel Point Of Contact) gentemot bl.a. Facebook, Google, Apple och Twitter. Utvecklingen av samarbetet med de stora företagen går snabbt framåt och det finns mycket hjälp att få.

⁷⁰ Se avsnitt 2 om definition.

9.3 BBS-lagen

Det är ofta svårt att bevisa vem som är den faktiske avsändaren av ett visst meddelande som publiceras på interaktiva webbsidor.

Genom den s.k. BBS-lagen (lag [1998:112] om ansvar för elektroniska anslagstavlor) går det att under vissa specifika förutsättningar utkräva straffrättsligt ansvar av tillhandahållaren av en interaktiv webbsida istället för av avsändaren av meddelandet, bl.a. om denne inte tar bort ett sådant meddelande som har ett uppenbart straffbart innehåll.

Lagen har alltsedan lagstiftningsarbetet kritiserats för att vara svårtillämpad och otydlig. Den är dock fortfarande gällande och det kan anmärkas att det föreligger ett betänkande som omfattar förslag på ändringar av lagen, främst avseende vilka brott som ska omfattas.⁷¹

Med beaktande av att brott så ofta begås på nätet finns det sannolikt ett större utrymme att använda lagen än vad som hittills har skett. Mot bakgrund av att praxis är mycket knapphändig bör det finnas stora möjligheter att söka få frågan om lagens tillämplighet prövad.

9.4 Begrepp i lagen

Elektronisk anslagstavla

Elektronisk anslagstavla definieras i propositionen som "alla tjänster där någon inrättar en möjlighet för användare att sända in egna och ta del av andras meddelanden".⁷² Den tekniska lösningen för hur detta ska ske spelar därvid mindre roll. Alla interaktiva webbplatser bör omfattas av lagen. Praktiska exempel på vad som avses med en elektronisk anslagstavla är webbplatser med chattfunktioner, kommentarsfält, gästböcker eller andra typer av kommunikationstjänster där meddelande kan publiceras.⁷³ I praxis har bloggar, såväl modererade som omoderade, ansetts omfattas av BBS-lagen. Nyhetsgrupper och arkiv där användare kan ladda upp filer bör också kunna omfattas av lagen.⁷⁴

När det gäller att avgöra om en tjänst omfattas av lagen eller inte får enligt förarbetena stor vikt läggas vid om tillhandahållaren erbjuder meddelandeförmedling på ett sådant sätt att han eller hon framstår som den som driver en tjänst inriktad på en sådan förmedling.⁷⁵ Att notera är dock att den som

⁷¹ Genom betänkandet Integritet och straffskydd (SOU 2016:7) föreslås bl.a. vissa ändringar i lagen. Åklagarmyndigheten har yttrat sig över betänkandet men tillstyrker inte i alla delar förslaget i dess nuvarande form (ÅM-A-2016/0391).

⁷² Prop. 1997/98:15 s. 9.

⁷³ SOU 2016:7.

⁷⁴ a.a. s. 500.

⁷⁵ Prop. 1997/98:15 s. 10.

lägger upp en renodlad informationsdatabas inte omfattas av bestämmelserna.

Meddelande

Avser såväl text som bilder och ljud eller annan information.

Tillhandahållare

Tillhandahållare är den eller de som leder verksamheten där tjänsten erbjuds. Han eller hon har det bestämmande inflytandet över tjänstens användning, inklusive de tekniska och administrativa rutinerna. Är det en juridisk person som tillhandahåller tjänsten bör de allmänna principerna om företagaransvar som vuxit fram i praxis gälla.⁷⁶

Undantag från tillämpningsområdet

Rena operatörer omfattas inte. Förmedling av elektroniska meddelanden inom en myndighet eller mellan myndigheter omfattas inte av bestämmelserna, inte heller sådana som förmedlas inom ett företag eller en koncern.

Som framgår av bestämmelsen i 2 § omfattas inte heller sådana tjänster som omfattas av grundlagsstiftningen (yttrandefrihetsgrundlagen och tryckfrihetsförordningen) och inte heller elektronisk post avsedd för en viss mottagare eller en bestämd krets av mottagare.

Informationsskyldighet

En tillhandahållare är jml 3 § skyldig att informera användarna om sin identitet och i vilken utsträckning inkomna meddelanden blir tillgängliga för andra. Åsidosättande av denna bestämmelse, såväl uppsåtligt som av oaktsamhet, kan rendera böter jml 6 §.

Uppsikt

Tillhandahållaren ska jml 4 § hålla uppsikt över tjänsten för att kunna ta bort eller förhindra vidare spridning av sådana meddelanden som omfattas av lagens 5 § (uppvigling, hets mot folkgrupp, barnpornografibrott eller olaga våldsskildring samt vissa brott mot upphovsrättslagen). Innehållet i meddelandena måste vara *uppenbart* brottsliga. Eftersom tillhandahållaren enligt lagstiftaren inte kan förutsättas kunna ta ställning till svåra juridiska gränsdragningsproblem valde lagstiftaren att låta skyldigheten att ta bort eller förhindra spridning av vissa meddelanden endast omfatta sådana som *uppenbart* utgjorde brott.⁷⁷

⁷⁶ a.a. s. 10.

⁷⁷ a.a. s. 17.

Tillhandahållaren ska enligt förarbetena hålla sådan uppsikt som skäligen kan krävas med hänsyn till omfattningen och inriktningen av verksamheten.⁷⁸ Av förarbetena framgår att det får göras en bedömning från fall till fall vad som är rimligt men en tumregel kan vara att en tillhandahållare i vart fall en gång i veckan genomför någon form av kontroll av tjänsten.⁷⁹ Ett sätt för en tillhandahållare att hantera stora mängder meddelanden är att upprätta en "klagomur" där tillhandahållaren kan få kännedom om meddelanden som kan vara straffbara.⁸⁰

Spridning

För straffbarhet krävs inte att spridning till andra faktiskt ägt rum. Det är tillräckligt att meddelandet hålls tillgängligt för användare av tjänsten fast det egentligen borde ha tagits bort.⁸¹ Lagen är inte tillämplig när spridning underlättas genom att användaren via hyperlänkar hänvisas till andra tjänster som innehåller straffbara meddelanden.

Uppdragstagare

Skyldigheten omfattar även uppdragstagare, vilket innebär att även operatör som tillhandahåller tjänst på uppdrag av tillhandahållaren kan träffas av bestämmelsen.⁸²

Straff

Straffansvar inträder för den som uppsåtligen eller av oaktsamhet bryter mot informationsskyldigheten i 3 §. Tillhandahållaren kan dömas till böter.

Den som uppsåtligen eller av grov oaktsamhet bryter mot bestämmelserna om att ta bort eller förhindra spridning av olagliga meddelanden jml 7 § döms till böter eller fängelse högst sex månader. Den grova oaktsamheten bedöms främst mot bakgrund av hur uppsiktsskyldigheten sköts.

Är brottet grovt kan dömas till fängelse högst två år. Grovt brott bör enligt förarbetena komma i fråga när olagliga meddelanden förekommit i mycket stor omfattning eller om det varit fråga om upprepade förseelser.⁸³

Ringa brott är inte straffbart. Som exempel på ringa brott anges i propositionen det fall att något enstaka meddelande inte hanteras enligt bestämmelserna i en tjänst som i övrigt sköts på ett seriöst vis. I övrigt lämnades till rättstillämpningen att avgöra vad som utgör ringa brott.⁸⁴

Lagen är subsidiär i förhållande till BrB och upphovsrättslagen.

⁷⁸ a.a. s. 15.

⁷⁹ a.a. s. 15.

⁸⁰ SOU 2016:7 Integritet och straffskydd.

⁸¹ Prop. 1997/98:15 s. 17.

⁸² a.a. s. 17.

⁸³ a.a. s. 21.

⁸⁴ a.a. s. 21.

Förverkande

Datorer och annan egendom som använts som hjälpmedel vid brott enligt BBS-lagen får förverkas jml 8 § om det behövs för att förebygga brott eller om det annars finns särskilda skäl. Samma sak gäller för egendom som varit avsedd att användas som sådant hjälpmedel, om brottet har fullbordats. Om förverkandet är oskäligt får detta helt eller delvis underlåtas. Ett förverkande av samtliga datorer kan vara oskäligt om tillhandahållaren disponerar flera datorer och det inte kan visas vilken av datorerna som använts. Har däremot flera datorer använts är det inte oskäligt att förverka samtliga använda datorer.

9.5 Praxis

Praxis är i det närmaste obefintlig. HD-avgörandet från 2007 är fortfarande aktuellt. Hovrätten över Skåne och Blekinge och Göta hovrätt har även i tre s.k. FT-mål⁸⁵ tagit ställning till om BBS-lagen varit tillämplig.⁸⁶

NJA 2007 s. 805 (se även under hets mot folkgrupp): Frågan som prövades var bl.a. huruvida en tillhandahållare brustit i sin plikt att ta bort meddelanden med brottsligt innehåll hade gjort sig skyldig till brott mot 5 §. HD besvarade frågan i detta fall nekande. HD menade att inte bara meddelandets innehåll utan även omständigheterna kring yttrandet ska beaktas, även om det bara är innehållet i meddelandet som nämns i lagen. I förevarande fall hade meddelandena utgjorts av personliga inlägg i en gästbok på en webbsida. Olika personer hade skrivit inlägg och kritiskt kommenterat de ifrågasatta inläggen, däribland även den sedermera åtalade personen. HD ansåg att inläggen utgjorde en del av ett samtal mellan personer som aktivt valt att söka upp webbsidan och gästboken. Visserligen hade innehållet i de omstridda inläggen objektivt sett överskridit gränsen för vad som kunde utgöra hets mot folkgrupp, men att det inte var uppenbart att meddelandena var brottsliga, varför åtalet ogillades.

Två ledamöter var skiljaktiga och ansåg att den tilltalade skulle dömas för hets mot folkgrupp. De ansåg dels att meddelandena uppenbart utgjorde hets mot folkgrupp, dels då den tilltalade i egenskap av tillhandahållare fick anses inneha en sådan garantställning att även hans underlåtenhet att ta bort och hindra fortsatt spridning av meddelanden utgjorde hets mot folkgrupp.

⁸⁵ FT är en förkortning för förenklat tvistemål

⁸⁶ Hovrätten över Skåne och Blekinge, dom den 1 juni 2011 i mål FT 1346-10: BBS-lagen ansågs vara tillämplig på modererade bloggar. Göta hovrätt, dom den 19 april 2011 i mål FT 2010-10: BBS-lagen ansågs tillämplig på modererad blogg. Göta hovrätt, dom den 28 november 2013 i mål FT 836-13: BBS-lagen ansågs tillämplig på en omodererad blogg.

Att tänka på vid förundersökningar om hatbrott

Förundersökningen i stort

- Åklagare ska leda förundersökningen gällande hatbrott så snart det finns en skäligen misstänkt.⁸⁷
- Tänk offensivt! Principen att åtal får väckas endast om åklagaren på objektiva grunder kan förutse en fällande dom gäller i huvudsak bevisfrågor, alltså i vilken omfattning åklagaren anser sig kunna styrka faktiska förhållanden i domstol. Råder däremot osäkerhet om hur brottet ska rubriceras eller om en viss omständighet eller ett visst förfarande ryms under straffskärpningsregeln, bör åtal övervägas för att så långt möjligt utveckla praxis.
- Motivet är en del av brottet som särskilt ska utredas. Tvångsmedelsanvändning ska, precis som vid utredning av andra brott, ske i den utsträckning det är befogat.
- Hatbrotten utgörs inte sällan av upprepade kränkningar i form av ofredanden, olaga hot m.m. Ibland kan det finnas skäl att överväga en alternativ rubricering (t.ex. olaga förföljelse).
- Ta regelmässigt kontakt med DO i ärenden om misstänkt olaga diskriminering för att kunna bedöma eventuella konkurrensfrågor.

Var vaksam för om ärendet kan vara föremål för JK:s behörighet. På Rånet under rubriken "Jour, Jourföreskrifter" finns en PM om kompetensfördelningen mellan JK, polis och åklagare. I PM:en finns också kontaktuppgifter till JK såväl under dagtid som under jourtid.

Inledande åtgärder

- Det har vid samtliga granskningar som tidigare genomförts pekats på vikten av snabba och korrekta förstahandsåtgärder.
- Vid misstänkt brottslighet begången på sociala medier kan NOA:s helpdesk vid den nationella it-enheten, SC³, vara behjälplig med ett flertal åtgärder. Desken är också SPOC (Single Point Of Contact) gentemot ett flertal stora aktörer på nätet; Facebook, Google, Periscope m.fl. och god hjälp finns att få.
- Om det inte redan finns avrapporteringspm i de fall där polisen varit på

⁸⁷ ÅFS 2005:9, 7 §.

plats ska sådan inhämtas. Sedvanliga brottsplatsundersökningsåtgärder är självklart väsentligt att få genomförda så snabbt som möjligt, vilket kan vara bra att ha i åtanke framförallt i joursituationer.

- Fotografering av brottsplatsen och av såväl målsägandens som misstänkts klädsel är ibland relevant för att senare tydligare kunna visa på ett hatbrottsmotiv. Dokumentation av förekomst av symboler eller andra uttryck för hatbrott är givetvis relevant. I fall av misstänkt krog-diskriminering eller diskriminering på andra serviceställen är det viktigt att polisen i görligaste mån dokumenterar de allmänna förutsättningarna för att få ta del av arrangemangen eller servicen. Det är viktigt att dokumentera huruvida andra personer, tillhörande samma gruppering eller minoritet som målsäganden, redan finns i lokalen eller får ta del av servicen. Även ett "kvottänkande" från arrangörens/servicegivarens sida, i form av att ett visst antal personer ur en viss gruppering eller liknande tillåts, kan utgöra en straffbar diskriminering.
- Tänk på att använda tvångsmedel när det kan vara befogat.

Målsäganden

- Av Brå:s tidigare nämnda rapport framgår att många hatbrott aldrig anmäls.⁸⁸ Förklaringarna till varför de flesta väljer att inte anmäla brott kan var flera; brottsoffret kanske saknar kunskap om vad ett hatbrott är, rädsla för att inte bli trodd eller tagen på allvar av de rättsvårdande myndigheterna, obenägenhet att vilja offentliggöra en viss sexuell läggning o.s.v. Även det förhållandet att förövaren ibland är en närstående person eller en person med direkt inflytande över ens vardag kan påverka anmälningsbenägenheten.⁸⁹
- Mot denna bakgrund är det viktigt att förundersökningsledaren och utredaren är införstådda med de specifika förhållanden och de svårigheter som kan följa med att tillhöra en viss minoritet eller grupp, för att i görligaste mån kunna bedriva utredningsarbetet framåt med bibehållen trygghet för brottsoffret.

Kontrollera med målsäganden om det också gjorts en anmälan till DO, se avsnitt 9.4.

Målsägandebiträde

- Många av hatbrotten utgör tillsammans med bl.a. sexualbrotten och fridskränkingsbrotten en kategori brott som i högre grad än annars innebär en extra påfrestning för brottsoffret. Offret skuldbelägger ofta sig själv och tonar ner allvaret i händelsen som en följd av normalisering.

⁸⁸ Hatbrott 2015, Rapport 2016:15 s. 18 f.

⁸⁹ a.a. s. 19.

Målsäganden kan behöva särskilt stöd för att orka genomföra rättsprocessen.

- Precis som vid annan övergreppsbrottslighet kan en bidragande framgångsfaktor i denna typ av ärenden och mål kan vara att i ett tidigt skede av förundersökningen begära förordnande av målsägandebiträde eller att undersöka huruvida brottsoffret önskar ta med en stödperson till förhören.
- Av förarbetena framgår att målsägandebiträde kan förordnas om gärningen är av kvalificerat slag, innebär en svår kränkning av den enskildes integritet och då det kan förutses pressande och ingående förhör. Målsägandens fysiska/psykiska tillstånd kan också vara sådant att han eller hon kan antas ha särskilt behov av juridiskt biträde. Även åldern kan ha betydelse för frågan om målsägandebiträde ska förordnas eller inte.⁹⁰
- Målsägandebiträde kan inte förordnas när brottsmisstanken enbart gäller hets mot folkgrupp. Om det i sammanhanget också begås andra brott med fängelse i straffskalan mot den enskilde, kan naturligtvis förordnande komma ifråga för detta eller dessa brott.

Utred motivet – utred gärningspersonen

- En av de största utmaningarna för de utredande myndigheterna vad gäller hatbrotten är naturligtvis att kunna visa motivet för brottet. Det finns inga enkla åtgärder eller självklara lösningar för hur åklagare bäst ska kunna visa att ett hatbrottsmotiv legat bakom brottet eller i vart fall har varit en av anledningarna till att brottet begåtts.
- Precis som vid grövre våldsbrott kan det dock vara värdefullt att i ett tidigt skede av förundersökningen lägga rimliga resurser på att "kartlägga" gärningspersonen. Med dokumentation om gärningspersonens agerande utåt i andra relevanta avseenden, kan det vara lättare att påvisa motivet för brottet. Det kan vara fråga om att visa på medlemskap i rasistiska organisationer, blogginlägg och dylikt (även om inläggen i sig inte är straffbara).

Överväg där så är möjligt att använda tvångsmedel även när det gäller att säkra bevisning avseende motivet. Husrannsakan kan t.ex. genomföras för att ta föremål i beslag eller på annat sätt dokumentera gärningspersonens inställning till det föreliggande motivet.

⁹⁰ Prop. 1987/88:107 om målsägandebiträde.

Förhör med misstänkt

- I förhörssituationen är det extra värdefullt att utredaren är uppmärksam inte bara på det som sägs utan även om den misstänkte öppet bär symboler (t.ex. tatueringar) eller utanför förhöret faller kommentarer som kan visa på ett föreliggande hatbrottsmotiv. Yttranden och kommentarer som faller utanför förhörssituationen som kan bidra till att visa på den misstänktes motiv bör dokumenteras på lämpligt sätt och tillföras förundersökningen. Frågan om beslag kan aktualiseras även i denna situation.

Särskilt om straffskärpningsregeln

- När hatbrott föreligger med tillämpning av straffskärpningsregeln ska denna delges den misstänkte särskilt i anslutning till gärningspåståendet. Innebörden av straffskärpningsregeln ska förklaras för den misstänkte.
- Då åtal väcks för brott som är att bedöma som hatbrott i enlighet med straffskärpningsregeln i 29 kap. 2 § p.7 BrB ska de straffskärpande omständigheterna utvecklas i gärningsbeskrivningen. Processförande åklagare bör framföra att det är önskvärt att domstolen i sin dom redovisar hur domstolen tillämpat bestämmelsen.
- Precisera så långt som möjligt vari motivet består för att få domstolarna att bli tydligare i sina domskäl.